

Luova tiedonkäyttö kestävien matkailukohteiden johtamisessa: Tutkielma Utsjoen matkailun tiedolla johtamisesta

Sara Anttila, Lapin yliopisto, Matkailututkimus

Tiedolla johtaminen matkailun strategiadokumenteissa

Matkailu on osaltaan vaikuttanut nykyisen ympäristökriisin muodostumiseen (Hollenhorst, Houge-Mackenzie & Ostergren, 2014, s. 306–307; Rantala, Höckert & Ilola, 2019, s. 4), minkä lisäksi matkailu on nivoutunut yhteen kolonialismin ja kolonialistisen valtakäytön kanssa (Grimwood, Stinson & King, 2019, s. 1) ja on siten myös vastuussa niiden purkamisesta. Tässä monimutkaistuvassa maailmassa tieto ja luova tiedonkäyttö ovat matkailun johtamisen keskiössä (Hall & Williams, 2019, s. 84–133). Eri tietojärjestelmien ja tietämisen tapojen tunnistaminen ja tunnustaminen tasa-arvoisina länsimaisen tiedon kanssa, ja niiden tuominen osaksi johtamista (Helander-Renvall & Markkula, 2011; Rantala ym. 2019, s. 4–5) ovat keskeisiä tekijöitä kestävä matkailun kehittämisessä. Toistaiseksi matkailun tiedolla johtamisen keskustelut ovat keskittyneet taloudellisiin näkökulmiin: tuottoon ja tehokkuuteen, kaupallisiin innovaatioihin ja kilpailuun (ks. Gretzel, Sigala, Xiang & Koo, 2015; Hall & Williams, 2019, s. 84–133). Tiedolla johtamisen tieto, tietäminen ja tiedonkäyttö ovat jääneet vähäisemmälle huomiolle, ja haluankin tutkielmallani lisätä ymmärrystä näistä tiedolla johtamisen osa-alueista.

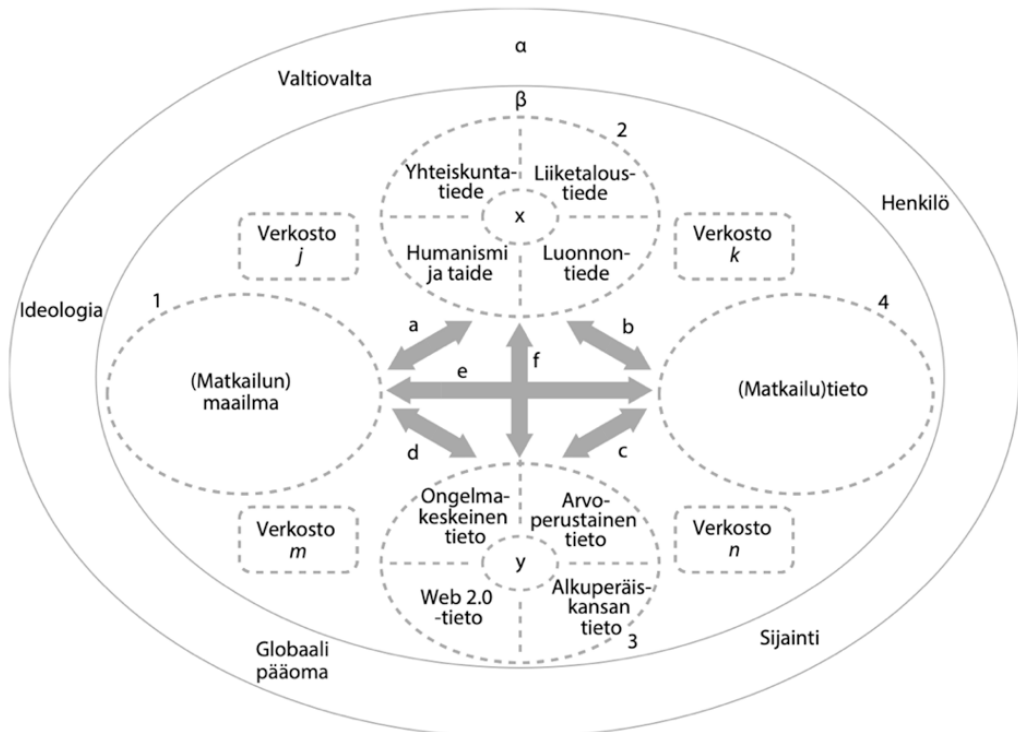
Matkailu mahdollistaa kohtaamiset erilaisten ihmisten sekä kumppanilajien kanssa. Eri toimijoiden tietämisen tavat voivat poiketa merkittävästi toisistaan. (Rantala ym., 2019, s. 4.) Matkailun eri sidosryhmien intressien yhteensovittamisen vuoksi erilaisten tietojärjestelmien integrointi matkailun johtamiseen on tärkeää. Tutkimusta paikallis- ja alkuperäiskansatiedon integroimisesta osaksi matkailun johtamista on kansainvälisesti tehty jonkin verran (esim. Butler & Menzies, 2007; Prasetyo, Carr & Filep, 2020), mutta Suomessa aihetta ei juuri ole tutkittu. Analysoin kandidaatin tutkielmassani Utsjoen (sme. Ohcejohka) kunnan matkailun strategisten dokumenttien – Utsjoen matkailun kehittämisohjelma ja maankäyttösuunnitelma (Utsjoen kunta, 2020) ja Utsjoen matkailun vastuullisuus- ja vähähiilisyysohjelman raportti (Utsjoen kunta, 2021) – tiedon tyyppejä sekä tiedonkäytön tapoja. Utsjoki on luovan tiedolla johtamisen näkökulmasta kiinnostava, sillä saamelaisen kotiseutualueella länsimainen tieto kohtaa alkuperäiskansatiedon. Kysyn tutkielmassani,

millaista on luova tiedonkäyttö matkailualueen johtamisessa arktisella alkuperäiskansa-alueella, minkä tyyppistä tietoa Utsjoen matkailun strategiadokumenteissa käytetään, millaisen aseman erityyppiset tiedot niissä saavat ja miten Utsjoen matkailun luovaa tiedolla johtamista voidaan edistää.

Identifioidun valkoiseksi, ei-alkuperäiskansaiseksi naiseksi ja paikannun epistemologisesti länsimaiseen tietojärjestelmään. Ymmärrykseni alkuperäiskansaepistemologioista perustuu saamen- ja alkuperäiskansatutkimuksen opintoihin. Tutkimukseni tavoite on ymmärtää erilaisten tietojen kohtaamista ja niiden luovaa käyttöä johtamisessa.

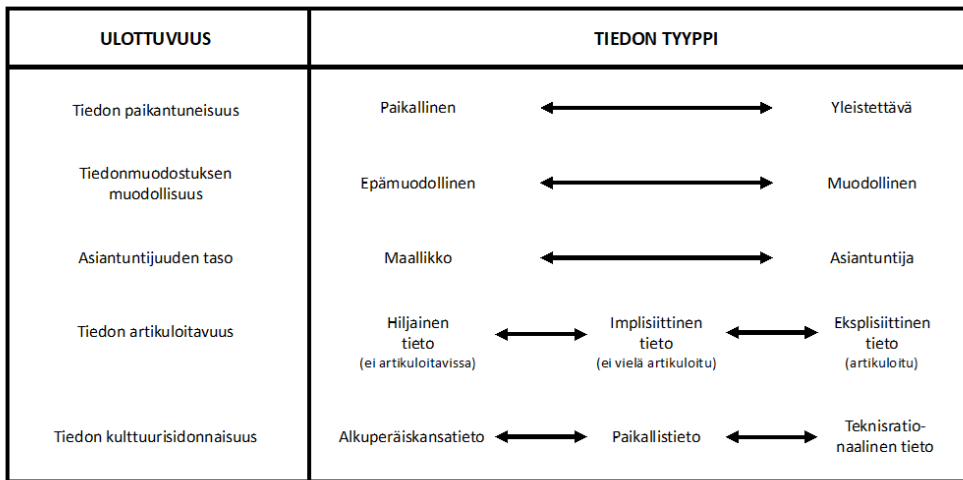
Matkailun tiedolla johtamisen tiedon tyypit

Analyysini perustuu kahteen teoreettiseen malliin tiedosta. Matkailun tietojärjestelmästä kattavimman esityksen tarjoavat Tribe ja Liburd (2016). Moniulotteisesta mallista (kuva 1) tutkimukseni kannalta keskeisiä ovat matkailutiedon tuotannon prosessit. Mallin sisässä ympyrä 2 kuvaa tieteellistä tietoa ja ympyrä 3 akatemian ulkopuolella syntyvää tietoa. Akatemian ulkopuolella muodostetut tiedon tyypit Tribe ja Liburd nimeävät ongelmakeskeiseksi, arvoperustaiseksi, web 2.0 - ja alkuperäiskansatiedoksi. (Tribe & Liburd, 2016, s. 46–49.)

Kuva 1 Matkailun tietojärjestelmä. Lähde: Tribe & Liburd (2016, s. 46, Edelheim & Ilola, 2017, s. 19 mukaan).

Ympäristöjohtamisen kontekstissa paikallis- ja tieteellisen tiedon integrointia tutki-
neet Raymond ym. (2010) taas ovat tunnistaneeet ympäristöjohtamisen kirjallisuudessa
esiintyviä tiedon ulottuvuuksia, jotka he esittävät kuvassa 2 näkyvien jatkumoiden avulla.
Jatkumot kuvaavat 1) tiedon paikantuneisuutta, 2) tiedonmuodostuksen muodollisuutta,
3) tiedon asiantuntijuuden tasoa, 4) artikuloitavuutta ja 5) kulttuurisidonaisuutta. Tieto
ei useinkaan asemoidu dikotomisesti jatkumoiden ääripäihin vaan jonnekin niiden välille,
mitä kuvassa 2 on pyritty kuvaamaan janoja dynaamisemmilla nuolilla.

Kuva 2 Tiedon tyyppien ulottuvuudet ja jatkumot. Lähde: Tutkielman kirjoittaja Raymond ym., 2010, s. 1769 pohjalta.

Käytän malleja rinnakkain, sillä ensimmäinen tarjoaa työkalun tiedon tyyppien tunnis-
tamiseen niiden alkuperän perusteella, ja toinen syventää ymmärrystä tietueiden laadusta,
laajuudesta ja muodostuksen tavoista. Tieto ja tietäminen on monitahoista, ja sama tieto
voi edustaa useita tiedon ulottuvuuksia (Raymond ym., 2010, s. 1767; Tribe & Liburd, 2016,
s. 58), mutta tiedon tyyppien tunnistaminen on ensimmäinen askel erilaisten tietämysten
integroimiseksi (Raymond ym., 2010, s. 1770).

Tiedolla johtamisella tarkoitan systemaattista ja syklistä johtamis- ja toimintatapaa,
jossa erilaista tietoa kerätään, analysoidaan ja tuodaan osaksi päätöksentekoprosesseja
siten, että se johtaa konkreettisiin toimenpiteisiin. Toimenpiteiden vaikutusta seurataan
ja uusi tieto palautetaan päätöksentekoprosessiin. (Boes, Buhalis & Inversini, 2016, s. 119;
Fuchs, Höpken & Lexhagen, 2014, s. 199.) Tiedolla johtamisen kuvataankin usein koostu-
van neljästä ylätasoon prosessista: tiedon kerryttäminen, tiedon säilyttäminen, tiedonsiirto
ja tiedonkäyttö (esim. Liu, 2020, Chapter 3). Näin ollen, kun puhun luovasta tiedonkäytös-
tä, viittaan tuohon tiedolla johtamisen osaprosessiin, jossa tietoa sovelletaan käytäntöön
muun muassa yllä mainittujen päätöksentekoprosessien kautta. Luovuuden ymmärrän
psykologi Mihaly Csikszentmihalyin (2013, s. 28) määritelmän mukaan miksi tahansa teok-
si, ideaksi tai tuotteeksi, joka muuttaa olemassa olevaa toimikenttää eli tässä tapauksessa
tiedolla johtamisen prosesseja.

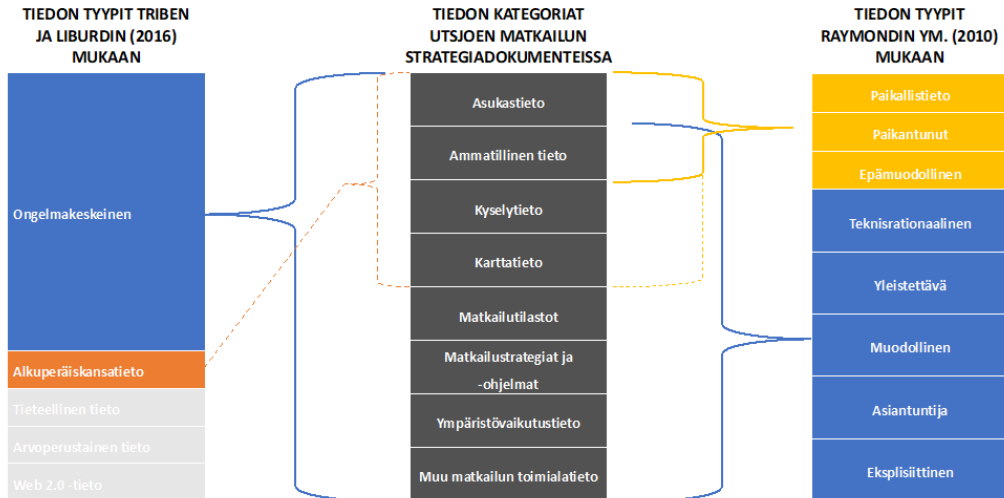
Kokonaisvaltaiseen tietopohjaan matkaa

Retorisen analyysin (ks. Vuori) ja teoriaohjaavan sisällönanalyysin (ks. Tuomi & Sarajärvi, 2013, s. 96–97) yhdistävällä analyysimenetelmälläni muodostin käsityksen Utsjoen matkailun strategiadokumenttien tiedontyypeistä ja analysoin strategioiden tiedonkäytön keinoja. Tiedon tyypittelyn keskeisin havainto on ongelmakeskeisen, teknisrationaalisen, eksplisiittisen, muodollisesti muodostetun asiantuntijatiedon valta, joka on tyypillistä strategiatyöskentelyssä (Laine, Meriläinen, Tienari & Vaara, 2016, s. 507). Muodostin aineistolähtöisesti kahdeksan kategoriala (taulukko 1), joita tarkastelin Triben ja Liburdin (2016) sekä Raymondin ym. (2010) mallien avulla.

Taulukko 1 Tiedon kategoriat Utsjoen matkailun strategiadokumenteissa

TIEDON KATEGORIA	KATEGORIAN SELITE
Matkailutilastot	Matkailun tilastot, esim. Tilastokeskus, Visiitto-ri.fi
Kyselytieto	Kyseistä strategiaa tai ohjelmaa varten kyselyiden avulla esimerkiksi paikallisilta, matkailijoilta tai yrittäjiltä kerätty yleistetty tieto
Karttatieto	Karttapohjainen tieto esimerkiksi nykyisten ja suunnitteilla olevien matkailupalveluiden sijoittumisesta alueelle
Matkailustrategiat ja -ohjelmat	Muista matkailustrategioista haettu tieto, esim. Suomen kansallinen matkailustrategia, Lapin matkailustrategia
Ympäristövaikutustieto	Matkailun ja muun toiminnan ympäristövaikutusten laskennallinen, eksplisiittinen tieto, esim. hiilijalanjälki- ja päästökerroinlaskelmat
Muu matkailun toimialatieto	Muut matkailusektorin ei-akateemiset tutkimukset, oppaat jne., esim. Visit Finlandin tutkimukset ja kohderyhmäoppaat
Ammatillinen tieto	Ammattiasemaan, myös muilla kuin matkailutoimialalla, perustuvan asiantuntemuksen perusteella omaksuttu tieto, esim. Metsähallituksen ja paliskuntien edustajat, poronhoitajat, yrittäjät, konsultit
Asukastieto	Paikantunut, esim. keskustelutilaisuuksissa tai haastatteluilla asukkailta ja vapaa-ajan asukkailta kerätty, ei-yleistetty tieto

Kuva 3 tiivistää tiedon tyypittelyn keskeiset tulokset. Triben ja Liburdin (2016) mallilla kaikki aineistolähtöiset kategoriat edustavat ongelmakeskeistä tietoa. Osa kategorioista sisältää, mutta ei ole ainoastaan alkuperäiskansatietoa. Raymondin ym. (2010) mallilla kategoriat ovat yhtä lukuun ottamatta teknisrationaalista, yleistä, muodollista, eksplisiittistä ja asiantuntijatietoa. Kaksi kategoriala edustaa täysin ja kaksi osittain paikantunutta, epämuodollista paikallistietoa.

Kuva 3 Yhteenveto Utsjoen matkailun strategiadokumenttien keskeisistä tiedon tyypeistä

Alkuperäiskansatiedon osuus vaikuttaa vähäiseltä, vaikka ”saamelaisuus” on Utsjoen matkailun vahvuus ja vetovoimatekijä (Utsjoen kunta, 2020, s. 8; 2021, s. 1). Esimerkiksi saamelaisorganisaatioiden tieto puuttuu dokumenteista. Saamelaiskäräjät hyväksyi vuonna 2018 vastuullisen ja eettisesti kestävän saamelaismatkailun toimintaperiaatteet (Saamelaiskäräjät, 2018), jonka voi ajatella olevan keskeinen tietue Utsjoen matkailun johtamisessa, mutta eksplisiittisesti siihen ei viitata.

Triben ja Liburdin (2016) tietojärjestelmän tiedontyypeistä tieteellinen tieto ja web 2.0 -tieto eivät ole edustettuina, ja arvopohjainen tietokin korkeintaan implisiittisesti konsultitiedon kautta. Tribe ja Liburd (2016, s. 57–58) ovat havainneet, että tutkimustieto ei aina palaudu matkailun ”kentälle”, sillä toimijat eivät välttämättä koe matkailututkimuksen aiheita olennaisina, ja tutkimustietoa pidetään vaikeaselkoisena ja -lukuisena. Tietoverkoissa syntyvä web 2.0 -tieto on todettu olennaiseksi matkailun tiedolla johtamisessa, ja monesti se on jopa pääroolissa matkailun tiedolla johtamisen keskusteluissa (esim. Fuchs ym., 2014). Utsjoen matkailun kehittämistoimenpiteinä korostuvat ”sometuspaikat” (Utsjoen kunta, 2020, s. 13–19). Tällaisten kehitystoimenpidepäättösten voisi ajatella perustuvan esimerkiksi tietoon matkailijoiden sosiaalisen median käyttäytymisestä, mutta dokumenteissa tällaista tietoa ei esitetä.

Tiedonkäytön tavat äänten vahvistajina ja heikentäjinä

Teksteinä strategiat pyrkivät suostuttelemaan lukijaansa toimimaan tietyllä tavalla (Kietäväinen & Tuulentie, 2013, s. 45). Utsjoen dokumentit suostuttelevat edistämään matkailun kestävä kasvua (esim. Utsjoen kunta, 2020, s. 20) erilaisin tiedonkäytön keinoin.

Luonnontoinija – objekti vai aktiivinen tietäjä?

Utsjoen matkailussa esimerkiksi poroilla, kaloilla ja koirilla sekä tuntureilla, joilla ja metsillä on keskeinen rooli (Utsjoen kunta 2020; 2021). Siitä huolimatta dokumenteissa esitetään vain luonnontoinijoita koskevaa tietoa muun muassa karttojen ja lihan hiilijalanjäljen

muodossa (esim. Utsjoen kunta, 2020, s. 12–19; 2021, s. 12), ei niiden tietoa. Luonto ja luonnontojimijat esitetään objekteina, joita mennään kokemaan, ja jotka luovat edellytyksiä ihmismatkailijoiden toiminnalle. Globaalin ympäristökriisin aikakausi haastaa kyseenalaiseen ihmiskeskeiset tietämisen tavat, ja tunnistamaan ei-inhimilliset toimijat matkailua aktiivisesti muovaavina toimijoina, joilla on omanlaista tietoa matkailusta (Rantala ym., 2019, s. 4–6), mikä tulee huomioida strategiadokumentteja laadittaessa.

Saamelaistiedon sulauttaminen ei-saamelaiseen tietoon

Koska Utsjoen matkailun strategiadokumenteissa saamelaistietoa ei eritellä ei-saamelaisesta tiedosta (esim. Utsjoen kunta, 2020, s. 9), lukija ei voi olla varma saamelaistiedon asemasta strategian laadinnassa. Kun saamelaistieto sulautetaan osaksi ei-saamelaistietoa, se käy läpi länsimaisen tiedontuotannon prosessin. Prosessissa todennäköisesti häviää osittain tai kokonaan alkuperäiskansatiedon kokonaisvaltaisuus, kokemusperäisyys ja yhteisöllisyys sekä paikallisten olosuhteiden pitkäaikaista ymmärrystä osoittava yksityiskohdeisuus ja monimutkaisuus (Kuokkanen, 2021).

Matkailun saamelaisalueella tulisi tukea ja edistää saamelaiskulttuurin elinvoimaisuutta (Saamelaiskäräjät, 2018, s. 5). Yhteiskunnassamme suomalaisten saamelaisiin kohdistama rasismi on johtanut siihen, että monikaan matkailuyrittäjä ei halua tuoda esiin omaa saamelaisuuttaan (Kugapi, Höckert, Lüthje, Mazzullo & Saari, 2019, s. 26). On strategiadokumentteja valmistelevien ei-saamelaisten vastuulla luopua assimiloivista käytännöistä muun muassa tuomalla saamelaistieto esiin itsenäisenä tietojärjestelmänä. Se myös vahvistaa saamelaisenemmistöisen kunnan saamelaiseen kulttuurin nojaavan matkailun strategiadokumenttien uskottavuutta.

Konsulttitieto – huomaamaton vallankäyttäjä

Utsjoen matkailun dokumenteissa toistuu strategiadokumenttien peruspiirre häivyttää yksittäisen toimijan työpanos anonymiteetin taakse ja esittää itsensä yleispäteväksi (Hakkarainen & Tuulentie, 2008, s. 5; Kietäväinen & Tuulentie, 2013, s. 45). Strategiadokumenteilla pyritään luomaan ennustettavuutta ja yhdenmukaisuutta laajojen ja monimuotoisten tapahtumien ja sosiaalisten järjestelyiden pohjalta (Hakkarainen & Tuulentie, 2008, s. 5). Se on aktiivista valintaa ja poisvalintaa, jolla ei vain kuvata vaan luodaan ja muokataan todellisuutta (Hakkarainen & Tuulentie, 2008, s. 5) valitsijan tietojärjestelmään ja arvomaailmaan perustuen (Atkinson & Coffey, 2011, s. 84–85). Dokumentteja kirjoitettaessa kirjoittajan, usein konsultin, tieto siirtyy dokumenttiin implisiittiseksi tiedoksi, jonka tunnistaminen vaatii lukijalta harjaantuneisuutta (Atkinson & Coffey, 2011, s. 84–85).

Utsjoen matkailun kehittämisohjelma ja maankäyttösuunnitelma kuvaa lyhyesti dokumentin muodostuksen prosessia ja vastuita (Utsjoen kunta, 2020, s. 3), mutta Utsjoen matkailun vastuullisuus- ja vähähiilisyysohjelman raportissa (Utsjoen kunta, 2021) asiaa ei huomioida lainkaan. Akatemiassa tunnistettu tutkijan paikantamisen tärkeys (esim. Koster, Baccar & Lemelin, 2012) sopii käytäntönä myös muunlaisille organisaatioille. Kirjoittajan tiedollinen ja arvollinen paikantaminen on keino osoittaa erilaisten tietämysten

tunnistaminen sekä auttaa asettamaan tekijän näkemykset kontekstiin ja tarkastelemaan niitä kriittisesti (Koster ym., 2012, s. 196; Kuokkanen, 2017, s. 314–315).

Teknisrationaalisen tiedon vahvistaminen

Teknisrationaalisen tiedon valta-asemaa vahvistetaan dokumenteissa entisestään antamalla sille runsaasti tilaa, nostamalla se esiin ensimmäisenä ja esittämällä se helposti silmälaitävinä taulukoina, graafeina ja kuvina (esim. Utsjoen kunta 2020, s. 6–7, 9; 2021, s. 2–4, 10–13). Usko tiedon abstrahoinnin mahdollisuuteen ja rationaalisuuteen estää havaitsemasta mahdollisuuden tehdä erilaisia tulkintoja strategiasta ja käyttämästä sen määritellyyn vaihtoehtoisia, kontekstikohtaisia – kenties luovempia – keinoja (Laine ym., 2016, s. 513–514).

Lisäksi luvuilla on rajallinen kyky kuvata todellisuutta, sillä erityisesti tilastotiedossa ne perustuvat menneeseen ja olettavat tulevaisuuden kehityksen jatkuvan samanlaisena kuin aiemmin (Kyyrä, 2017, s. 198–200). Utsjoen dokumenteissa eteenpäin katsovan teknisrationaalisen tiedon määrä on rajallinen. Tällaista tietoa edustavat pääasiassa Utsjoen matkailun visiokysely sekä muu matkailun toimialatieto (esim. Utsjoen kunta, 2020, s. 9, 11). Menestyksellinen matkailun kehittämisen ja strategisen suunnittelun tulisi perustua eteenpäin katsovalle, teknisrationaalille, mutta myös muun tyyppiselle tiedolle (Kyyrä, 2017, s. 198–200).

Puutteita ja lupauksia paremmasta

Kokonaisvaltaiseen luovaan tiedonkäyttöön Utsjoen matkailun strategiadokumenteissa on vielä matkaa. Dokumenteissa valta annetaan niille, joilla sitä on jo ennestään: länsimaisen tietokäsityksen kautta muodostetulle helposti ilmaistavalle ongelmakeskeiselle asiantuntijatiedolle. Dokumenteista puuttuu monia tiedontyyppejä, kuten tieteellinen, web 2.0 ja arvoperustainen tieto, ja jotkin sidosryhmät, kuten keskeiset saamelaisorganisaatiot, tiedeyhteisö ja luonnontoimijat, jäävät kokonaan ilman omaa ääntä. Saamelaisemmistöisenä kuntana ja saamelaiseen kulttuuriin matkailussa vahvasti nojaavana alueena Utsjoen matkailun strategiadokumenteissa huomionarvoista on saamelaistiedon heikko asema. Se näkyy saamelaistiedon sulauttamisena osaksi ei-saamelaista tietoa, tulkitsemisena länsimaisen tiedonmuodostuksen kautta ja keskeisten saamelaisorganisaatioiden matkailua koskevien ohjeistusten puuttumisena.

Utsjoen matkailun strategissa dokumenteissa on silti lupauksia monipuolisemmasta ja luovemmasta tiedonkäytöstä. Jo nyt monet eri sidosryhmät ovat osallistuneet työhön tiedonkeruuvaiheessa. Lisäksi hyvä esimerkki luovasta tiedonkäytöstä löytyy Utsjoella läheltä. Utsjoen kuntastrategiassa (Utsjoen kunta, 2017) on käytetty kuvituksena Utsjokisuun yläkoulun oppilaiden piirtämiä kuvia, joiden aiheena ovat tulevaisuuden haaveet ja miltä Utsjoella näyttää vuonna 2025. Kun piirustukset näkee kuvituksen sijaan tärkeänä tietona, joka ammentaa suodattamatta paikallisten nuorten tiedosta ja tietokäsityksistä, ne ovat vahva työväline kunnan ja sen elinkeinojen, myös matkailun, kehittämiseksi. Utsjoen kuntastrategia (Utsjoen kunta, 2017) osoittaa, että kunnassa on kykyä ja valmiutta ottaa käyt-

töön erilaisia tiedon tyyppisiä ja käyttää niitä luovasti kestävä matkailun kehittämiseksi erilaiset maailmankuvat ja tietojärjestelmät huomioiden.

Arvopohjaltaan erilaisten tietojen ja tietämisen tapojen yhdistäminen on monimutkaista (Kuokkanen, 2021; Raymond ym., 2010, s. 1766). Se vaatii luovia tiedonkäytön tapoja. Käytettyjen tiedon tyyppien tunnistaminen, puuttuvien tyyppien tarkoituksenmukainen käyttöönnotto, alkuperäiskansatiedon tunnistaminen omana tietonaan, dokumentin laatijan kulttuuri- ja arvosidonnaisuuden läpinäkyvyyden lisääminen ja tulevaisuusorientoituneen teknirationaalisen tiedon käyttö voivat monipuolistaa dokumenttien tiedonkäytön tapoja. Näin voidaan tuoda aiemmin marginalisoitujen ryhmien kuten alkuperäiskansojen ja ei-inhimillisten toimijoiden tieto osaksi matkailun tiedolla johtamista.

Lähteet

- Atkinson, P. & Coffey, A. (2011). Analysing documentary realities. Teoksessa D. Silverman (toim.), *Qualitative research: Issues of theory, method and practice* (3. painos, s. 77–92). Sage.
- Boes, K., Buhalis, D. & Inversini, A. (2016). Smart tourism destinations: Ecosystems for tourism destination competitiveness. *International journal of tourism cities*, 2(2), 108. <https://doi.org/10.1108/IJTC-12-2015-0032>
- Butler, C. F. & Menzies, C. R. (2007). Traditional ecological knowledge and indigenous tourism. Teoksessa R. Butler & T. Hinch (toim.), *Tourism and indigenous peoples: Issues and implications* (s. 15–27). Butterworth-Heinemann.
- Csikszentmihalyi, M. (2013). *Creativity: The psychology of discovery and invention* (1. Harper Perennial Modern Classics -painos). Harper Perennial Modern Classics.
- Edelheim, J. & Ilola, H. (2017). Matkailututkimus, matkailija ja matkailu. Teoksessa J. Edelheim & H. Ilola (toim.), *Matkailututkimuksen avainkäsitteet* (s. 17–25). Lapland University Press.
- Fuchs, M., Höpken, W. & Lexhagen, M. (2014). Big data analytics for knowledge generation in tourism destinations – A case from Sweden. *Journal of destination marketing & management*, 3(4), 198–209. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2014.08.002>
- Gretzel, U., Sigala, M., Xiang, Z. & Koo, C. (2015). Smart tourism: Foundations and developments. *Electronic markets*, 25(3), 179–188. <https://doi.org/10.1007/s12525-015-0196-8>
- Grimwood, B. S., Stinson, M. J. & King, L. J. (2019). A decolonizing settler story. *Annals of tourism research*, 79, 102763. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2019.102763>
- Hakkarainen, M. & Tuulentie, S. (2008). Tourism's role in rural development of Finnish Lapland: interpreting national and regional strategy documents. *Fennia-International journal of geography*, 186(1), 3–13.
- Hall, C. M. & Williams, A. M. (2019). *Tourism and innovation* (2. painos). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315162836>
- Helander-Renvall, E. & Markkula, I. (2011). Luonnon monimuotoisuus ja saamelaiset. Biologista monimuotoisuutta koskevan artikla 8(j):n toimeenpanoa tukeva selvitys Suomen saamelaisalueella. Ympäristöministeriö.
- Hollenhorst, S. J., Houge-Mackenzie, S. & Ostergren, D. M. (2014). The trouble with tourism. *Tourism recreation research*, 39(3), 305–319. <https://doi.org/10.1080/02508281.2014.11087003>
- Kietäväinen, A. & Tuulentie, S. (2013). Ilmastonmuutokseen varautuminen Pohjois-Suomen matkailussa. *Alue ja ympäristö*, 42(2), 42–52. Haettu 4.4.2022 osoitteesta <https://aluejaymparisto.journal.fi/article/view/64785>

- Koster, R., Bacchar, K. & Lemelin, R.H. (2012). Moving from research ON, to research WITH and FOR indigenous communities: A critical reflection on community-based participatory research. *The Canadian geographer*, 56(2), 195–210.
- Kugapi, O., Höckert, E., Lüthje, M., Mazzullo, N. & Saari, R. (2019). Kohti kulttuurisensitiivistä matkailua: Suomen Lappi. Rovaniemi: Lapin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-6620-38-1>
- Kuokkanen, R. (2017). Indigenous epistemes. Teoksessa I. Szeman, S. Blacker & J. Sully (toim.), *A companion to critical and cultural theory* (s. 313–326). John Wiley & Sons.
- Kuokkanen, R. (2021). Saamen- ja alkuperäiskansatutkimus tieteenalana: alkuperäiskansatieto ja maailmankatsomus, luento ja diapaketti, Johdatus saamen- ja alkuperäiskansatutkimukseen, syksy 2021, Lapin yliopisto.
- Kyyrä, S. (2017). Matkailun ennakointi. Teoksessa J. Edelheim & H. Ilola (toim.), *Matkailututkimuksen avainkäsitteet* (s. 198–203). Lapland University Press.
- Laine, P., Meriläinen, S., Tienari, J. & Vaara, E. (2016). Mastery, submission, and subversion: On the performative construction of strategist identity. *Organization* (London, England), 23(4), 505–524. <https://doi.org/10.1177/1350508415575629>
- Liu, S. (2020). *Knowledge management: An interdisciplinary approach for business decisions*. Kogan Page.
- Prasetyo, N., Carr, A. & Filep, S. (2020). Indigenous knowledge in marine ecotourism development: The case of sasi laut, Misool, Indonesia. *Tourism planning & development*, 17(1), 46–61. <https://doi.org/10.1080/21568316.2019.1604424>
- Rantala, O., Höckert, E. & Ilola, H. (2019). ‘Knowing-with’ in the era of the Anthropocene. *Matkailututkimus*, 15(2), 4–8. <https://doi.org/10.33351/mt.88263>
- Raymond, C. M., Fazey, I., Reed, M. S., Stringer, L. C., Robinson, G. M. & Evely, A. C. (2010). Integrating local and scientific knowledge for environmental management. *Journal of environmental management*, 91(8), 1766–1777. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2010.03.023>
- Saamelaiskäräjät. (2018). Vastuullisen ja eettisesti kestävä saamelaismatkailun toimintaperiaatteet. Haettu 21.3.2022 osoitteesta https://www.samediggi.fi/wp-content/uploads/2018/11/Vastuullisen-ja-eettisesti-kest%C3%A4v%C3%A4n-saamelaismatkailun-toimintaperiaatteet_hyv%C3%A4ksytyt_24092018-3.pdf
- Tribe, J. & Liburd, J. J. (2016). The tourism knowledge system. *Annals of tourism research*, 57, 44–61. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2015.11.011>
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2013). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (10., uud. laitos.). Tammi.
- Utsjoen kunta. (2017). Utsjoen kuntastrategia. Haettu 6.2.2022 osoitteesta <https://www.utsjoki.fi/wp-content/uploads/2022/01/utsjoenmatkailunkehittamisohjelmajamaankyttosuunnitelma.pdf>
- Utsjoen kunta. (2020). Utsjoen matkailun kehittämisohjelma ja maankäyttösuunnitelma. Haettu 27.1.2022 osoitteesta <https://www.utsjoki.fi/wp-content/uploads/2022/01/utsjoenmatkailunkehittamisohjelmajamaankyttosuunnitelma.pdf>
- Utsjoen kunta. (2021). Utsjoen matkailun vastuullisuus- ja vähähiilisyysohjelma -raportti. Haettu 18.1.2022 osoitteesta <https://www.utsjoki.fi/wp-content/uploads/2020/05/utsjoen-vastuullisuusohjelmaraportti090421.pdf>
- Vuori, J. Retoriikan analyysi. Teoksessa J. Vuori (toim.), *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto* Haettu 3.5.2022 osoitteesta <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvaliteoreettiset-metodologiset-viitekehykset/retoriikan-analyysi/>